

D. M. STANČIENĖ

ŽINOJIMO IR TIKĖJIMO SANTYKIO AIŠKINIMAS TOMO AKVINIEČIO FILOSOFIJOJE

Italų mąstytojas Tomas Akvinietis (1225—1274) yra vienas žymiausių scholastinės filosofijos atstovų. Pilnas jo raštų rinkinys, neseniai išleistas Anglijoje, sudaro 60 tomų. Visose katalikiškose mokslo įstaigose yra tebedėstoma jo filosofinė sistema.

XIII amžiuje, Tomo Akviniečio gyvenimo laikais, pirmenybė buvo teikiama Augustino filosofinei sistemai, besirėmusiai Platono idėjomis. Todėl nesunku įsivaizduoti, su kokiais sunkumais turėjo susidurti Tomas Akvinietis, norėdamas pateikti katalikiškąją filosofiją Aristotelio dvasia. Skirtingai nuo savo pirmtakų, jis buvo puikiai susipažinęs su Aristotelio kūriniais, kuriuos jam iš graikų kalbos išvertė jo draugas Vilhelmas iš Merbeko. Pats Tomas Akvinietis save laikė Aristotelio filosofijos tęsėju, tačiau jis pasisakė ir prieš antikos mąstytojo materializmą, ir prieš tuo metu pažangias averoizmo idėjas.

Tais laikais besiformuojančiai buržuazijai buvo reikalinga nauja gyvenimo koncepcija ir nauja ideologinė orientacija. Todėl buržuazija ir tapo ne teocentrinės, o gamtamokslinės, humanistinės filosofijos skleidėja. Kita vertus, dėl santykių su arabais, Europoje plito materialistinė averoiškoji Aristotelio interpretacija. Suprantama, jog bažnyčia visa tai vertino kaip naujos rūšies ereziją. Tomas Akvinietis dėl to ir stengėsi Aristotelio filosofiją „apvalyti“ nuo materialistinių elementų ir sutelkti dėmesį ties idealistiniais jos aspektais. Taip Aristotelis tapo katalikiškos filosofijos ramsčiu. Ta proga prisimintinas V. Lenino teiginys, kad „scholastika ir religiniai prietarai paėmė iš Aristotelio tai, kas negyva, o ne tai, kas gyva“¹ <...>.

Neotomistas E. Žilsonas yra nurodęs, kad „pagrindinis Tomo Akviniečio tikslas — fiziškai interpretuoti teologiją, kurios esmė ir problematika absoliučiai nekeičiama, teoriškai apibendrinti teologijos dogmas“². Skaitant Tomą Akvinietį, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad jo sistema yra logiška ir originali. Tačiau visiškai teisingas B. Raselas, sakydamas, kad „prieš pradėdamas filosofuoti, Akvinietis jau žino tiesą: ji

¹ *Leninas V. Raštai*, t. 38, p. 354.

² *Gilson E. Le thomisme.*— Paris, 1921, p. 17.

iškelta katalikų tikybos moksle³. Viduramžių scholastas Aristotelio filosofinį palikimą nagrinėja su labai aiškiu išankstiniu nusistatymu, t. y. jis stengiasi peripatetizmo idėjas pritaikyti krikščionybei.

Viena didžiausių paslaugų krikščionybei, kurią padarė Tomas Akvinielis, neotomistų požiūriu, yra jo pasiekta „harmonija“ tarp proto ir tikėjimo. Ši problema buvo sprendžiama XII—XIII amžiais iki Tomo Akviniečio ir jau turėjo tam tikrą tradiciją.

Prancūzų mąstytojas, racionalistinės krypties atstovas Pjeras Abelaras (1079—1142) ir jo mokiniai pirmenybę teikė racionaliam mąstymui. Tikėjimas ir protas, jų nuomone, egzistuoja atskirai ir vienas kito nepaliečia. Žmogus laiko tiesa tik tai, kas patvirtinta protu, o visa kita yra atmetama kaip klaidinga. Tuo tarpu tikėjimas tarsi lieka nuošalyje. Katalikų bažnyčia tokios koncepcijos negalėjo pripažinti ir paskelbė P. Abelarą eretiku. Ortodoksiniai bažnyčios mąstytojai norėjo įrodyti tikėjimo pranašumą prieš protą.

Tuo metu buvo sukurta vadinamoji dviejų tiesų koncepcija. Ją pasiūlė averoistai, pratęsę Averojaus (1126—1198) mintį, kad protas ir tikėjimas — dvi nepriklausomos sritys. Filosofija žinias įgyja proto pagalba, o teologija — iš tikėjimo tiesų. Tad išspręsti prieštaravimus tarp filosofijos ir teologijos, mokslo ir tikėjimo yra neįmanoma, nes jų atsi-radimo prielaidos yra skirtingos. Averoistai tuo norėjo pateisinti domėjimąsi mokslu be bažnyčios kontrolės. Pats Averojus vadovavosi Aristotelio darbais. Kaip rašo neotomistas E. Žilsonas, „averoizmas religijai paliko tikėjimą, siekdamas sau panaudoti protą ir jo išvadas“⁴. Paryžiaus vyskupas E. Tampjė 1270 metais pasmerkė averoizmą, atrasdamas šiame mokyje net 219 eretiškų tezių. Tačiau domėjimasis averoizmu vis labiau didėjo. 1260 metais Paryžiaus universiteto „Laisvųjų Menų“ fakultete paskaitas skaityė Sigeras Brabantietis, kuris plėtojo materialistinę averoizmo kryptį ir dėstė P. Abelaro pažiūras. Tačiau jo veiklą nutraukė inkvizicija.

Ne mažiau pavojingas to meto katalikybei buvo ir Rodžeris Bekonas (1214—1294). Jis teigė, kad tiesos reikia ieškoti kitokiu būdu, negu tas, kurį siūlo scholastika. Aristotelį ir Averojų R. Bekonas laikė autoritetais, rėmėsi jais savo mokslo darbuose. R. Bekono tvirtinimas, kad žinios yra jėga, jo siekimas protu pažinti tikrovę buvo visai priešingi ano meto religiniam mąstymui.

XIII amžius — tai laikotarpis, kai brendo laisvamanybė, formavosi materialistinės pažiūros filosofijoje ir ėmė vystytis gamtos mokslai. Visa tai griovė bažnyčios autoritetą ir dar labiau aštrino žinojimo ir tikėjimo problemas. Ano meto katalikiškoje filosofijoje šiuo klausimu vyravo du požiūriai. „Teologinis racionalizmas“, sukurtas Jono Škoto Eriugenos (810—877) postulavo, kad tikėjimas turi remtis protu. Šis mokymas bažnyčiai buvo nepriimtinas, nes kėlė abejonę, ar tikėjimas yra

³ Рассел Б. История западной философии. — М., 1959, с. 481.

⁴ Gilson E. La philosophie et la théologie. — Paris, 1961, p. 140.

protingas. Antrasis požiūris — „teologinis iracionalizmas“ — tikėjimą laikė aukštesniu už protą, o filosofiją — priklausančią nuo teologijos. Šis požiūris buvo palaikomas augustiniečių ir ypač Bonaventūro (1221—1274).

Susiklosčius tokiai istorinei situacijai, Tomo Akviniečio darbai tapo itin reikšmingi bažnyčiai. Sistemingai perdirbinėdamas Aristotelio idėjas, jis gana sėkmingai „sutaikė“ jas su teologija. Sunkumų jam atsirasdavo tada, kai norėdavo įveikti tradicines pažiūras, besiremiančias Platono sistema. Kaip rašo M. Nedonselis, „panaudoti pagonišką filosofiją, priversti graikų išmintį tarnauti evangelijai — tai ne toks jau paprastas dalykas“⁵. Tomo Akviniečio filosofija todėl ir sudarė visai naują etapą scholastikos istorijoje. Tada net patys teologai nesugebėjo suprasti visų tomizmo nuopelnų katalikiškajai bažnyčiai. Tik praėjus beveik penkiasdešimčiai metų po jo mirties (1323 m.), Tomas Akvinietis buvo reabilituotas ir jam buvo suteiktas „angeliško daktaro“ garbės titulas. Dabar neotomistai kalba, kad XIII amžius — Tomo amžius — yra „auksinis scholastinės teologijos amžius“⁶. Neotomistas F. von Steenberghenas apie Tomo Akviniečio paslaugą scholastinei filosofijai rašo: „Jis suprato, kad krikščionybė turi priešpriešinti pagoniškai filosofijai aukštesnės rūšies filosofiją, ir užsibrėžė sau uždavinį sukurti tokią filosofiją“⁷.

Bene pirmiausia Tomui Akviniečiui iškilo reikalas savaip paaikškinti jau minėtą proto ir tikėjimo, mokslo ir teologijos santykį. Aristotelio gnoseologiją perdirbinėti pradėjo dar Tomo mokytojas Albertas Didysis, kurio uždavinys buvo suderinti protą su tikėjimu. Tomas Akvinietis norėjo pagrįsti tikėjimo išaukštinimą prieš protą. Jis teigė, kad tikėjimas neprieštarauja protui, ir todėl į protą reikia žiūrėti kaip į priemonę pažinti dieviškąją tiesą.

Tomas Akvinietis savaip interpretavo aristotelišką mokslo koncepciją. Veikale „Metafizika“ Aristotelis, kaip žinoma, skyrė keturis mokslo lygmenis: bandymą, meną, žinias ir išmintį⁸.

Pirmašis mokslo lygmuo — bandymas. Per jutiminį patyrimą žmogus sužino realios tikrovės faktus. Bandymas yra žinių pagrindas, bet jis nepakankamas, nes reikalauja tolesnių apibendrinimų.

Kitas lygmuo — menas. Aristoteliumi tai — rezultatai, pasiekti ištyrus faktus.

Po to — žinios. Čia žmogus išsiaiškina vykstančių reiškinių priežastis ir pats gali jas perteikti kitiems žmonėms.

Paskutinis, ketvirtas lygmuo — išmintis, arba „pirmoji filosofija“. Jos objektas — egzistavimo, būties, materijos, judėjimo ir kitos kategorijos.

Tomas Akvinietis filosofiją traktuoja kaip mokymą apie „pirmąją priežastį“, nepriklausančią nuo gamtamokslinio pažinimo. Filosofijos pa-

⁵ Žr.: *Nedoncelle M. Existe-il une philosophie chrétienne?* — Paris, 1956.

⁶ *Gilson E. La philosophie et la théologie*, p. 239.

⁷ *Van Steenberghen F. Dieu caché.* — Louvain—Paris, 1966, p. 48.

⁸ Žr.: *Аристотель. Метафизика.* — М.—Л., 1934.

grindas — absoliučios būties paaiškinimas. Aristotelio „išmintį“ Tomas Akvinietis pakeičia į „aukščiausią išmintį“ ir siekia atskirti mokslą nuo teologijos, įrodinėdamas, kad žmogaus veikla pirmiausia priklauso nuo „aukščiausios išminties“. Toks bandymas sujungti krikščionybę su aristotelizmu ano meto scholastikoje buvo tikrai naujas. Anot Tomo Akviniečio, Aristotelio filosofija turėjusi įteisinti teologiją.

Aiškindamas apie proto ir tikėjimo harmoniją, viduramžių filosofas sujungia du tiesos tipus: proto tiesas ir tikėjimo tiesas. Jis teigia, kad tikėjimas religijoje yra tas pats, kaip ir protas filosofijoje. Protas ir tikėjimas visiškai neprieštarauja vienas kitam, bet tik papildo vienas kitą. Intuityvus žmogaus tikėjimas, Tomo Akviniečio teigimu, dieviškos būties atributus atranda teoriniuose filosofijos pagrinduose, tačiau tai dar nereiškia, jog tikėjimas ir protas — vienareikšmiai. Norint išsiaiškinti gyvenimo tiesas, nepakanka pažinimo protu, nes tikėjimas yra aukščiau pažinimo. Be to, kaip teigia Tomas Akvinietis, tiek tikėjimas, tiek ir protas savo pagrindus gauna iš dieviško intelekto. Pažinimo subjektas ir objektas dieviškam intelektui sutampa. Tęsdamas šią mintį, Tomas Akvinietis tvirtina, kad žmogaus protas ir tikėjimas be dieviško intelekto yra negalimi. Kita vertus, būdamas aukščiau už protą, tikėjimas padeda vystyti proto sugebėjimus⁹.

Tikrovę Tomas Akvinietis aptaria kaip racionalią struktūrą. Daiktų esmę jis išveda iš universalijų. Pačios universalijos egzistuoja trejopu pavidalu. Iš pradžių jos egzistuoja dieviškam prote, vėliau — pačiuose daiktuose kaip jų substancinės formos, o po to — kaip žmogaus mąstymo kategorijos. Iš to daroma išvada, kad visur yra dievas. Tomo Akviniečio nuomone, tai sudarą žmogiškojo pažinimo esmę.

Dabartiniai Tomo Akviniečio sekėjai tvirtina, kad atribojęs protą nuo tikėjimo, jis atribojo ir filosofiją nuo teologijos. Tačiau pats „angeliškasis daktaras“, matyt, visai nenorėjo išlaisvinti protą nuo tikėjimo. Jis tik teigė, kad filosofija ir teologija turi savo atskirus tyrimo objektus¹⁰. Be to, tenka konstatuoti, kad viduramžių mąstytojas šiuo klausimu nebuvo labai nuoseklus. Kartais jis, beje, pripažįsta proto autonomiją, tačiau dažniausiai pajungia protą tikėjimui. Dievas, Tomo Akviniečio nuomone, yra pats bendriausias objektas tiek tikėjimui, tiek protui. Tai ir leidžia nustatyti tarp jų harmoniją. Betgi protas, būdamas žemės patirties negu tikėjimas, negali įsisavinti visų dieviškų tiesų.

Pradėdamas nagrinėti Aristotelio darbus, Tomas Akvinietis iš anksto turėjo tikslą panaikinti atotrūkį tarp tikėjimo ir žinių. Bet avėroistų teorija apie „dvigubą tiesą“ jam nebuvo priimtina, nes tiek protas, tiek tikėjimas, jo požiūriu, yra skirti tarnauti dievui. Prieštaravimai tarp proto ir tikėjimo negalimi, nes pats dievas sukūrė ir protą, ir tikėjimą. Žinios ir tikėjimas, tvirtina Tomas Akvinietis, tai tik du skirtingi keliai

⁹ Žr. *Saint Thomas*. La somme théologie.— Paris, 1852, vol. 5, 2, p. 4.

¹⁰ Žr.: *Tomas Akvinietis*. Teologijos sąvadas.— Kn.: Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai.— V., 1980, p. 408—441.

pažįstant vieną ir tą pačią tiesą. Tačiau protas turi pažinimo ribą, kurios peržengti negalima. Religinės tiesos protui jau yra nepasiekiamos. Iš Tomo Akviniečio aiškinimų išplaukia, kad bažnytines dogmas reikia priimti už tiesą nesvarstant ir negalvojant. Tuomet ir bus pasiekta harmonija tarp tikėjimo ir žinojimo.

Įrodinėdamas dievišką būtį, Tomas Akvinietis remiasi gamta ir jos objektais. Žinios apie pasaulį tomizme įrodo dievo buvimą ir tuo pagrindžia mokslo pagalbą tikėjimui. Tomas Akvinietis net bandė įrodyti, kad filosofija turi racionaliai paremti tikėjimą. Čia jis taip pat perdirba Aristotelio mintis¹¹. Dievo būčiai patvirtinti teologas iškelia penkis įrodymus: pirmojo judintojo, pirmosios priežasties, absoliučiai būtinio, absoliučios tobulybės, protingo kūrėjo.

Tačiau noras įrodinėti dievo buvimą jau savaime verčia abejoti tikėjimu, nes, anot paties Tomo Akviniečio, tikėjimas nereikalaujantis įrodymų. Šie esą reikalingi tik netikintiems. Dabartinis katalikų filosofas G. Marselis rašo: „kai žmogus yra patyręs dievo buvimą, jis gali net pačią įrodymo idėją laikyti pasikėsiniu į tai, kas jau yra neginčijamai akivaizdu“¹². G. Marselis dėl to ir sielojasi, kad įvairūs dieviškos būties įrodinėjimai trukdo tikėjimui.

Tomo Akviniečio pateiktais penkiais įrodymais bandoma pažinti nepažinų objektą. Neotomizmo tai vadinama galimybe racionaliai įrodyti dievo būtį. Scholastikos istorijoje Anzelmas Kenterberietis dar XI a. pasiūlė dievo įrodymą grįsti būtimi. Vėliau tai buvo pavadinta ontologiniu įrodymu. Šį įrodymą sukritikavo I. Kantas. „Vadinasi, visos pastangos ir darbas,—rašė jis,—skirtas tokiam pagarsėjusiam ontologiniam (de kartiškajam) aukščiausiosios esybės egzistavimo įrodymui, remiantis sąvokomis, yra veltui, ir žmogus tiek pat mažai praturtėtų žiniomis vien tik iš idėjų, kaip [mažai praturtėtų] pirklys, kuris, norėdamas pagerinti savo padėtį, prie kasoje turimų pinigų sumos prirašytų keletą nulių“¹³.

Nuo ontologinio įrodymo atsisako ir Tomas Akvinietis, iškėles minėtus penkis dievo būties įrodymus¹⁴. Jo sistemos esmė — analogijos metodas. Pažinta būtis esą įrodo dieviškąją būtį. Šiuo klausimu belgų filosofas neotomistas L. Reimakeris rašo: „Būties analogija — visos Tomo Akviniečio sistemos vyraujanti pradžia“¹⁵. Šiaipjau Tomo Akviniečio analogijos metodas yra sofistinis. Jo pirmas (ir, beje, svarbiausias) įrodymas — „judėjimo“ — tai Aristotelio tezės, kad viskas, kas juda, turi savo priežastį¹⁶, perdirbimas. Tai ir yra bene pagrindinis Tomo Akviniečio istorinis nuopelnas teologijai, nes jis šią priežastį nukelia į antgam-

¹¹ *Žr. Боргов Ю. Фома Аквинский.*— М., 1975, с. 145—148.

¹² *Marcel G. Le mystère de l'être.*— Paris, 1951, vol. 2, p. 47.

¹³ *Kantas I. Grynojo proto kritika.*— V., 1982, p. 429.

¹⁴ *Žr.: Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai,* p. 410—413.

¹⁵ *Raeymacker L. L'analogie de l'être.*— *Revue Internationale de philosophie, Bruxelles,* 1969, vol. 87, f. 1, p. 90.

¹⁶ *Žr.: Аристотель. Метафизика.*— М.— Л., 1934.

tinį pasaulį. Pats Aristotelis apie tai net neužsimena. Viduramžių filosofo tvirtinimas — tai spekuliatyvus teiginys apie nejudamą judintoją. Antras įrodymas taip pat reikalauja aposteriorinio pagrindimo. Sekdamas Aristotelio teze, jog kiekvienas veiksmas turi savo priežastį, Tomas Akvinietis kalba apie pirmąją priežastį. Čia jis remiasi savo pirmuoju įrodymu ir nepateikia jokio naujo argumento. Kalbėdamas apie priežastinį ryšį, jis atmeta begalybės idėją, pakeisdamas ją pirmąja priežastimi, t. y. dievu. Trečiame įrodyme Tomas Akvinietis nagrinėja būtinumą ir atsitiktinumą. Dieviškoji būtis čia postuluojuama kaip absoliuti būtinybė. Ketvirtas įrodymas — tai tobulybės įrodymas. Čia vėlgi dievas laikomas absoliutu tobulybe. Penktas įrodymas — apie tikslingą priežastį. Ši priežastis — visko, kas egzistuoja, esmė¹⁷. Viskas, kas veikia, scholastų tvirtinimu, — veikia tam tikram tikslui. O tikslingumas, harmonija priklauso nuo protingos pradžios, t. y. nuo dievo.

Tokių dievo būties įrodymų absurdiškumą vėliau atskleidė airių filosofas D. Hiūmas (1711—1776). Jis rašė, kad teologija gali būti „susiaurinta iki vieno paprasto, nors šiek tiek dviprasmio ar kraštutiniu atveju neapibrėžto teiginio, būtent, kad Visatos tvarkos priežastis ar priežastys tikriausiai turi tam tikrą tolimą analogiją su žmogaus protu“¹⁸.

Galima būtų dar pridurti, kad kalbant apie gamtoje egzistuojančių tikslingumą, faktiškai patvirtinamas ne antgamtisškumas, o objektyvūs jos dėsniai.

Tomo Akviniečio iškeltieji penki dievo buvimo įrodymai — tai siekimas protu pagrįsti krecionistinį mitą, arba idėją, apie pasaulio sukūrimą iš nieko. K. Marksas yra taikliai pastebėjęs, kad šie įrodymai — tik tuščios tautologijos, kurias paneigia mokslas.

Materijos ir formos kategorijas Tomas Akvinietis taip pat veda iš Aristotelio metafizikos. Aristotelis, kaip žinoma, sprendžia bendrybės ir atskirybės problemą. Konkrečių daiktų egzistavimas (atskirybė) jam reiškė materiją, o formą jis aiškino kaip apibrėžiantį pradą (bendrybę). Aristotelis pirmasis taikė funkcinę formos sampratą, teigdamas, kad daikto forma apibrėžiama ne kaip rūšis, o kaip funkcija. Taip suvokdamas esybę, Aristotelis įrodinėjo, kad daiktas priklauso tam tikrai rūšiai, kuri skiriasi nuo materijos ir yra jos neatskiriamas dalis. Vadinasi, dėl formos materija įgyja konkretaus daikto pavidalą¹⁹. Tomas Akvinietis aristotelišką hilomorfizmą visiškai teologizuoja. Jis atmeta visas materialines idėjas, taip pat ir materijos amžinumo idėją. Materija jam yra dievo sukurta, tačiau, kaip ir Aristoteliui, ji neegzistuoja be formos, dėl kurios aktualizuojasi kaip atskirybė. Aristotelio kategorijas Tomas Akvinietis paverčia abstrakčiais, spekuliatyviais mąstymo principais. Savo filosofinėje sistemoje jis laikosi objektyviojo idealizmo pozicijų, kri-

¹⁷ Žr.: *Saint Thomas. La somme théologie.* — Paris, v. 1, p. 2—3.

¹⁸ Юм Д. *Сочинения.* — М., 1965, т. 2, с. 563.

¹⁹ Žr.: *Аристотель. Метафизика,* с. 225.

tikuoja antikos materialistus. Vadinasi, materija viduramžių scholastui yra dieviškos kūrybos rezultatas. Tomas Akvinietis kalba apie egzistavimą pirminės materijos, kuri esanti pasyvi, neapibrėžta būtis. Neturėdama jokių konkrečių savybių, pirminė materija esanti vien tik galimybė virsti konkretybe. Nemateriali forma, aiškina Tomas Akvinietis, pirminei materijai kaip tik ir suteikia konkretų pavidalą, t. y. paverčia ją antrine materija. Žmogus jutimiškai suvokia vien antrinę materiją, o pirminė jam yra nesuvokiama. Tad materija pati sau neegzistuoja,— ji yra tik veiklos objektas formai. Nebūdama tikrąja būtimi, materija neturi nieko bendra su erdve, laiku ir judėjimu.

Iš hilomorfizmo Tomas Akvinietis išveda individuacijos ir specifika-
cijos principus, siekdamas parodyti ryšį tarp materijos ir formos.

Specifikacijos principas leidžia nustatyti būties pasikeitimus. Jis tar-
nauja formos kategorijai, nes tik dėl jos individo galimybė įsikūnija
kaip kažkas, kas tikrai individualu.

Ypatingą vietą Tomo Akviniečio sistemoje užima individuacijos prin-
cipas, kuris taip pat skirtas materijos kategorijai ir išreiškia ryšį tarp
materialaus substrato ir idealių substancijų. Idealių substancijų yra
dievuje kaip inteligibilinės esmės. Jos ir išreiškia konkrečias materijos
reiškimosi formas. Pats dievas yra aukščiausia substancinė forma. Taip
formų atsiradimą Tomas Akvinietis aiškina kaip transcendentinį akty-
vumą²⁰.

Požiūrį į pasaulį, erdvę, laiką, kosmogonines idėjas Tomas Akvinietis
išdėsto „fizikos“ skyriuje, kuris irgi priešingas Aristotelio fizikai. Tuo
metu apie pasaulį buvo žinoma keletas hipotezių. Idėją apie pasaulio
begalybę laiko ir erdvės požiūriais buvo išdėstę dar antikos materialis-
tai. Platonas kalbėjo apie vadinamojo chaoso amžinybę, Aristotelis —
apie judėjimo ir laiko, taip pat viso pasaulio begalybę. Tuo tarpu To-
mas Akvinietis kalba apie vienintelio pasaulio egzistavimą ir įrodinėja
jo baigtinumą.

Skirtingai nuo Aristotelio, „angeliškasis daktaras“ tvirtina, kad žinios
negali nei paneigti, nei patvirtinti teologinio mokymo apie pasaulio
pradžią. Kalbėdamas apie amžinybę ir laiką, jis teigia, kad amžinybė
egzistuoja visada, o laikas turi pradžią ir pabaigą. Tomo Akviniečio nuo-
mone, šios dvi kategorijos priklauso skirtingoms būtimis. Laikas nepri-
klauso dievo esmei, o yra tik judėjimo matas. Aristotelis kalba apie
pasaulio amžinumą, o Tomas Akvinietis — apie pasaulio kūrėjo, t. y. die-
vo amžinumą. Teologo tvirtinimu, viskas priklauso nuo dieviškos būties,
nes ji yra ir pirma priežastis, ir objektyvus dėsningumas. Aristoteliškoji
būties samprata tomizme įgauna teologinį turinį, o filosofiniai principai
paverčiami religinėmis dogmomis.

Būties egzistavimą Tomas Akvinietis traktuoja kaip nuoseklus objek-
tyvaus idealizmo atstovas. Jo ontologijoje būtis apibrėžiama kaip subs-

²⁰ Žr.: *Gilson E. L'esprit de la philosophie médiévale.*— Paris, 1931.

tancija, egzistuojanti savyje. Tokį buvimą viduramžių scholastas drauge aiškina kaip egzistavimą kitam, šiuo atveju — dievui. Egzistavimas kyla nuo žemesnio prie aukštesnio. Žemiausia pakopa laikomas fizinis pasaulis (žmogus, gyvuliai, augalai), aukštesne — angelai ir sielos, o aukščiausia — dievas. Šioje pakopoje galutinai atsiskiriama nuo materijos.

Esybė Tomo Akviniečio ontologijoje egzistuoja pati iš savęs. Ji yra dieviška būtis. Visa kita egzistuoja kažkam kitam. Esybė ir egzistavimas dieviškoje būtyje sutampa. Šis ontologinės esybės ir egzistavimo skirtumas, nurodytas Tomo Akviniečio, buvo labai reikšmingas teologijai. Juo remdamiesi teologai vėliau kalbėjo apie būtinos ir atsitiktinės esybės egzistavimą. Būtina esybė — dievas, atsitiktinė — priešinga dievui. Šie Tomo Akviniečio svarstymai leido dievą atskirti nuo pasaulio.

Savo filosofinę sistemą Tomas Akvinietis vadino realizmu, tačiau faktiškai ji yra objektyviojo idealizmo atmaina, kurioje vadovaujama si principu, jog pasaulis egzistuoja vien tik dėl nematerialios būties.

Tomo Akviniečio realizmas paliečia svarbius momentus gnoseologijoje. Viena vertus, reikalaujama, kad daikto objektyvumas būtų nustatomas ne per patį daiktą, bet per pažinimo formas, o kita — postuluojuama, kad pažinimas turi atitikti būtį.

Pirmuoju atveju Tomas Akvinietis būtį apibrėžia kaip pagrindinę kategoriją: būtis jam egzistuoja kaip daiktų pagrindas. Šio tipo realizmas, plaukiantis iš analogijos principo, vadinamas nuosaikiuoju realizmu. Čia universalijos (bendrybės) egzistuoja atskiruose daiktuose kaip jų esmės. Vadinasi, galima daryti išvadą, kad ontologinis analogijos principas leidžia Tomui Akviniečiui savo filosofiją apsaugoti nuo panteizmo, o logiką — nuo kraštutinio nominalizmo.

Antrasis atvejis — tai samprotavimas apie tiesą. Apibūdinamas šią Tomo Akviniečio realizmo koncepciją, Ž. Maritenas rašo: „Tiesa yra už daiktų egzistavimo, kitaip tariant, tiesa yra toks pažinimas, tokios žinios, kurios atitinka „nieko“ egzistavimą už žmogiškos minties“²¹. Pats Tomas Akvinietis tvirtina, kad jo mokymas apie tiesą sutampa su aristoteliška tiesos samprata. Tačiau kaip ir visą Aristotelio filosofiją, taip ir šį jos skyrių Tomas Akvinietis faktiškai perdirbo teologijos naudai. Aristotelis yra rašęs, kad „teisus tas, kas laiko atskirą — atskiru, o sujungtą — sujungtu, ir klysta tas, kieno nuomonė priešinga tikrovei“²². Šį materialistinį požiūrį Tomas Akvinietis perdirbo pirmajai priežasčiai įrodyti ir įrodyti žmogaus netobulumą prieš dievišką būtį. Todėl tiesos kriterijus, Tomo Akviniečio požiūriu, surandamas dieviškoje išmintyje, bet anaipsole ne praktikoje, ne visuomeninėje žmogaus veikloje. Žmogaus žinių patikimumas irgi garantuojamas aukščiausiojo kūrėjo.

Kalbant apie Tomą Akvinietį, nederėtų pamiršti, kad jis pirmiausia yra teologas, o tik po to filosofas. Bet nuo „grynujų“ teologų, kuriems

²¹ *Maritain J. De Bergson á Thomas d'Aquin.* — Paris, 1947, p. 309.

²² *Аристотель. Метафизика*, с. 10.

filosofija nelabai reikalinga, jis gerokai skiriasi. Tomas Akvinitis buvo gerai susipažinęs su turtingu filosofijos palikimu ir stengėsi religijos dogmoms suteikti mokslinę formą. Jis bandė sujungti filosofiją ir teologiją, mokslą ir tikėjimą, nes be tokio ryšio, jo nuomone, mokslas yra pražūtingas tiek teologijai, tiek ir filosofijai.

Tomo Akviničio filosofinė sistema turėjo nemažą poveikį Vakarų Europai. Jo pažiūros vėliau buvo kanonizuotos ir tapo tinkamiausia katalikybės filosofija, Vatikano pavadinta „amžinąja filosofija“. Ji atitiko katalikų bažnyčios interesus, savo metodologiniais principais suteikdama galimybę vertinti kitas filosofines doktrinas, taip pat mokslo ir kultūros raidą.